

БЪЛГАРИЯ И РУСИЯ - ЕВРОИНТЕГРАЦИОННИ ПРОЦЕСИ, ИКОНОМИЧЕСКИ ОТНОШЕНИЯ, ТРУДОВИ ПАЗАРИ

На 3 юни 2004 г. в Икономическия институт на БАН се проведе *двустранна българо-руска научна среща* (кръгла маса) с участието на представители на научноизследователски институти, икономически университети, посолството на Русия, министерства, неправителствени организации и бизнеса. Срещата се организира в рамките на два съвместни проекта между Българската академия на науките (БАН) и Руската академия на науките (РАН). Единият проект е между Икономическия институт на БАН и Института за международни икономически и политически изследвания (ИМИПИ) на РАН на тема "Проблеми и перспективи на българо-руските икономически отношения в условията на развитие на евроинтеграционния процес" с ръководители от българска и руска страна съответно *ст. н.с. д-р Лилия Чанкова* и *проф. д-р ик. н. Руслан Гринберг*. Другият проект е между Института по социология на БАН и Центъра за социална политика към ИМИПИ на РАН на тема "Особености на формиране на трудовите пазари в посткомунистическите страни на фона на европейските интеграционни процеси" с ръководители *ст. н. с. I ст. д-р с. н. Ат. Атанасов* и *в. н. с. к. ик. н. А. П. Седлов*.

В приветствието си при откриването на срещата директорът на Икономическия институт на БАН *ст. н. с. д-р Митко Димитров* изтъкна, че това е първа по рода си научна среща на икономисти и социолози от България и Русия от началото на промените в двете страни и очерта целите на форума: да се обсъдят актуални икономически и социални проблеми на двустранните отношения в условията на протичащите евроинтеграционни процеси; да се потърсят причините за драстичното намаляване на стокооборота между двете страни през последното десетилетие; да се проверят различни хипотези и да се отправят препоръки към държавната администрация и бизнеса за решаване на проблемите.

С доклади на кръглата маса участваха представители на Икономическия институт на БАН, Института по социология на БАН и Института за международни икономически и политически изследвания на Руската академия на науките.

Първото заседание на предиобедната сесия на кръглата маса се ръководеше от *ст. н. с. I ст. Ат. Атанасов* (ИС-БАН) и беше посветено на проблемите на сегашното и бъдещо икономическото развитие на България и Русия. В доклада си "*Светлини и сенки' на икономическата ситуация в Русия*" *проф. Р. С. Гринберг*, директор на ИМИПИ-РАН, анализира противоречията в развитието на руската икономика през последните 4-5 години. Той изтъкна, че Русия е постигнала рекордни

темпове на нарастване на БВП, голямо положително салдо на търговския баланс, увеличение на валутните резерви, ускорено развитие на фондовия пазар, повишаване на кредитния рейтинг, намаление на външния дълг и на инфлацията, увеличение на доходите. Хората чувстват стабилизация след кризата през 90-те години и са оптимистично настроени. Същевременно в руското общество тече дебат дали този растеж е устойчив, или е без развитие. Проф. Гринберг защити втората теза, като изтъкна, че икономическото оживление се наблюдава след почти десетгодишен спад. Очакванията са, че дори ръстът да продължи със същите високи темпове, то едва през 2009-2010 г. ще се достигне равнището на предкризисната 1989 г. Сегашната ситуация предизвиква у учените повече тревога, отколкото оптимизъм. Две трети от стопанския бум се дължат на износа на горива и други суровини, съчетан със стабилни високи цени на световните суровинни пазари. Липсва диверсификация на производството и модернизация на икономиката. Производството остава с примитивна структура, наложила се през кризисните години. Намалява износа на сложна машиностроителна продукция. Някои от основните проблеми според проф. Гринберг са недостатъчното финансиране на науката, образованието, инфраструктурата, борбата със социално значими заболявания, ниските заплати в бюджетната сфера, увеличаващата се социална поляризация, застоят в развитието на малкия бизнес, деинтелектуализацията на труда и "примитивизацията" на производството. Русия е била водеща в света в научната сфера, а сега губи позициите си в образованието и научно-техническото развитие. Необходима е смяна на идеологическия либерализъм с рационално-прагматичен либерализъм, активизиране на научно-производствения потенциал, провеждане на държавна структурна и иновационна политика. Във връзка с външнотърговските отношения между България и Русия той припомни, че пазарът е свободен и не е възможно държавата да задължи руските бизнесмени да купуват стоките на дадена страна, но изтъкна, че невинаги пазарните сили действат свободно. Например във Франция се субсидират производителите на селскостопански стоки и на пазара в Русия тези стоки се предлагат на по-ниски цени, което ги прави конкурентоспособни.

В своя доклад *чл.-кор. проф. д-р ик. н. Иван Ангелов* представи *Стратегия за догонващо икономическо развитие на България до 2020 г.*, разработена от колектив на ИИ-БАН, и разгледа дългосрочните проблеми (към 2010 и 2020 г.) на догонващото развитие. Стратегията включва съвременните измерения на развитието, т.е. това е стратегия за устойчиво развитие, която обхваща икономическите, социалните и екологичните му измерения. Една от най-важните задачи на тази стратегия е да предложи приоритети на развитието. Проф. Ангелов изтъкна, че представеното изследване се различава от традиционното

разбиране на стратегиите за приоритетите. Главна задача на стратегията в областта на приоритетите е да покаже в кои най-важни направления на икономическата и друга политика трябва да се насочи вниманието на държавата с цел създаване на фундаментални условия за интензивна трансформация на обществото. Догонващото развитие е много сложен процес. Той зависи от цял комплекс вътрешни и външни условия в строго определена комбинация. Едни от основните изводи на изследването са, че интеграцията в Европейския съюз създава благоприятни условия за такова развитие, но това не става автоматично. В България то е възможно, но не е гарантирано. Достъпът до предприсъединителните, а след това до структурните и други фондове на ЕС, единният вътрешен пазар, общата валута, общите институции, общото законодателство, научно-техническата, институционалната и друга помощ създават потенциал за догонващо развитие на по-изостаналите страни-членки. Този потенциал трябва да бъде използван. Проф. Ангелов представи основополагащите идеи при разработването на стратегията (човекът - главна цел на развитието, държавата и пазарът да си сътрудничат), фундаменталните принципи, приоритетните цели, целевите икономически показатели (ръст на БВП, структура на факторите на растеж и др.), целевите социални показатели (доходно разслоение, разходи за социална защита, възрастова структура на населението) и целевите екологични показатели.

Ст. н. с. д-р Г. А. Власкин (ИМИПИ-РАН) изнесе доклад на тема "*Стратегия за догонващо развитие на Русия*", в който защити тезата, че задачата за ускорен икономически растеж може да се реши само с помощта на комбинация от подходи за "догонващо" и "пробивно" развитие. Той поясни, че е възможен "пробив" в определени ключови високи технологии, които могат да станат ядро на дадено ново наукоемко производство. Същевременно трябва да продължава "догонващото" развитие, което да намалява изоставането в други области, докато съответното малко ефективно индустриално производство се усъвършенства чрез въвеждането на напреднали технологии. "Пробивът" е невъзможен без създаване на "интелектуален тил". Вариантът на смесено развитие може да се приложи в Русия поради съхранения фундаментален научен потенциал, високото образователно равнище на населението, разнообразните природни богатства и големия пазар на страната, които благоприятстват усвояването и разпространението на принципно нови техники и технологии.

Изследванията показват, че ако годишният растеж на БВП в САЩ е 2%, то Русия, за да догони САЩ по БВП на човек от населението, трябва да поддържа растеж 11% в течение на тридесет години. Дори това да е теоретично възможно, ако се мобилизират всички сили на нацията, практически не може да се осъществи в отворена либерална икономика,

интегрирана в световната, където другите страни имат ръст 2%. Ако се подобри конюнктурата в догонваните страни, тя може да се подобри и в Русия, но при напълно отворен вътрешен пазар не е възможно значително да се съкратят разликите в равнищата на БВП. За да се реши това противоречие и да се осигури ускорено и ефективно постиндустриално развитие с темпове, които изпреварват тези на догонваните страни, трябва да се спре изтласкването на държавата от управлението на иновационната сфера. Д-р Власкин подчерта необходимостта от внимателно обмислена индустриална политика, която включва мерки за пряко държавно въздействие върху структурно-технологичната промяна в икономиката и мерки за косвено финансово-икономическо регулиране на тези процеси.

Второто заседание на предиобедната сесия на кръглата маса се ръководеше от *ст. н. с. д-р Лилия Чанкова* (ИИ-БАН) и беше посветено на въпросите на икономическите взаимоотношения между България и Русия в условията на евроинтеграционните процеси.

Първият доклад *"Русия и Европейският съюз: икономически реалности и перспективи"* беше изнесен от *проф. д-р ик. н. С. А. Силвестров* (ИМИПИ-РАН). В него той анализира отношенията България - Русия в контекста на широкото общоевропейско икономическо пространство (ОЕИП). Проф. Силвестров изтъкна, че руската икономика зависи от външния пазар, където се формира около една трета от БВП. В отношенията с ЕС страната е в незавидно положение, тъй като Съюзът диктува стандартите за качество на стоките и не признава руските стандарти. Русия признава приоритета на международното право, но няма да приеме общностното право на ЕС (*acquis*). Тя се нуждае от икономическа дипломация за провеждане на многопосочна политика с Европа, Азия, САЩ в сфери от взаимен интерес и за постигане на икономически и политически отстъпки и компенсации. Значително влияние върху тези процеси оказват преговорите със Световната търговска организация (СТО) и подготовката за членство в нея, които се очаква да приключат през следващата година. В този контекст двустранните отношения Русия - ЕС през 2002-2004 г. са в период на самоопределяне за двете страни във връзка с икономически интереси, партньори, направления на сътрудничество. България също трябва да определи перспективните области на сътрудничество. Сътрудничеството в ОЕИП може да се развие най-бързо в неядрената енергетика, паневропейската транспортна система, екологията, образованието, научно-техническата сфера, борбата с тероризма и трансграничната организирана престъпност. Развитието на сътрудничеството на регионално и локално равнище би позволило по-ефективно решаване на конкретните проблеми по създаването на ОЕИП, тъй като отношенията между Русия и ЕС не отчитат особеностите и многообразието на руските

и европейските региони. Проблемите в икономическите отношения между Русия и страните от Централна и Източна Европа (СЦИЕ) са свързани с дисбаланса в стокообмена, където преобладават суровините и горивата и намалява участието на руски производители в модернизацията на индустриални обекти в тези страни. Проф. Силвестров посочи, че възможностите за подобряване на позицията на Русия на пазарите на СЦИЕ са свързани с движение на капитали в сфери, в които страната има икономическо предимство и натрупан опит за техническа помощ. Като най-перспективни той изтъкна проектите за инвестиционно сътрудничество.

Във втория доклад *“Съвременното състояние на търговско-икономическите отношения между България и Русия”* на ст. н. с. д-р Вл. Царевски, ст. н. с. д-р М. Лазарова и ст. н. с. д-р Е. Панушев (ИИ-БАН) е анализирана динамиката на стойностния обем на външнотърговския стокообмен на България през периода 1996-2003 г. Изтъкнат е проблемът с широко разтворената "ножица" между вноса и износа и нарастващото отрицателно салдо по търговския баланс. Като основна причина за това е посочена ниската конкурентоспособност на българските стоки, съчетана с рязката либерализация на стокообмена и реалното поскъпване на лева от средата на 1997 г. Състоянието на вноса и износа на услуги е по-благоприятно и България ежегодно компенсира отрицателното търговско салдо с приходи от услуги и нето-приходи на капитали. Валутните резерви на страната нарастват, но се увеличава брутният външен дълг - в края на 2003 г. той е над 13 млрд. дол. и е почти на равнището от 1992 г. Очертани са тенденциите в географската структура на вноса и износа на България. През периода 1996-2003 г. се наблюдава постоянно увеличение на относителния дял на страните от ЕС и намаляване дела на Русия и ОНД. Намалението е особено драстично, ако се съпостави с данните от 80-те години. Тогава делът на СССР в стокообмена е бил 55-60%, а на страните от СИВ - 80%. В сравнение с другите бивши социалистически страни България е имала най-висок дял на търговия със СССР и затова тя най-силно е пострадала от разпадането му. В момента почти целият стокооборот на България с Русия представлява внос на енергоносители. Салдото е силно отрицателно, износът е незначителен. Анализирани са възможностите за компенсиране на отрицателното салдо: намаляването на вноса на енергоносители е невъзможно и нежелателно, увеличаването на износа на български стоки е желателно, но не е реалистично в близко бъдеще и последна възможност е увеличаването на нето-притока на руски капитали чрез кредити и инвестиции. Изтъкнати бяха и проблемите на договорно-правната база между двете страни, липсата на надеждни данни за преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ) и ниския размер на ПЧИ на Русия в България.

Изнесените доклади на предиобедната сесия на кръглата маса бяха последвани от многобройни изказвания, които допринесоха за задълбочаване обхвата на разглежданите проблеми и предлаганите конкретни решения. Бяха обсъдени факторите, благоприятстващи устойчивото развитие, възможностите за възстановяване и задълбочаване на отношенията между България и Русия в контекста на присъединяването на страните към ЕС и СТО, проблемите, породени от глобализацията и монополите, възможностите за развитие на иновациите и трансфера на технологии.

Следобедната сесия на кръглата маса се ръководеше от *проф. д-р. ик. н. Р. Гинберг* (ИМИПИ) и беше посветена на проблемите на трудовите пазари на България и Русия. *Ст. н с. I ст. Ат. Атанасов* представи доклад на тема "*Трудовият пазар в България: състояние и тенденции на развитие*", разработен съвместно с научните сътрудници *С. Тодорова* и *З. Тонева*. Очертана е неблагоприятната икономическа среда за формирането на трудовия пазар (спад на БВП, висока инфлация, намаление на икономическата активност на населението). Направена е обща характеристика на заетостта и безработицата в България през периода 1989-2003 г.: общи особености на заетостта, статут на заетостта, местоживеене, пол, възраст и образователен ценз на заетите; размер на черния пазар на труда; социален профил на безработните, безработицата при младежите и жените. Изтъкнати бяха проблемите на продължителната безработица, която води до многопосочни икономически и социални последствия, при които социалното изключване на хората от обществото е по-важен и сериозен проблем от преките икономически загуби. Безработните, престояли три и повече години на пазара на труда, са над една трета от продължително безработните. Този белег на безработицата е по-широко разпространен в селата, а също и сред жените и по-младите възрастови групи. Обобщени бяха някои проблеми и тенденции на пазара на труда. Чувствително е намаляло търсенето на труд и има значително реструктуриране на това търсене между стопанските сфери и сектори. Тенденцията към намаляване на безработицата е слабо изразена и няма устойчив характер. Опитите за ограничаване на черния пазар на труда не дават обнадеждаващи резултати. Рискови групи на пазара на труда са безработните в селата, младежите, жените от младите възрастови групи (15 - 19 г.), тези с ниско образование. Външната миграция за България е доста висока. Изтъкнато е значението на социалната политика за създаването на заетост, посочени са някои от националните програми за заетост в България и нерешеният проблем с липсата на устойчивост в заетостта след приключване на програмата.

Проф. д-р ик. н. А. Н. Ананиев (ИМИПИ), който е и заместник ръководител на Департамента за социална политика на Министерството

на икономическото развитие на Русия, представи доклад на тема *"Социалните проблеми на Русия - анализ и перспективи"*. Особеност на развитието на руската икономика е необходимостта от едновременно повишаване на жизненото равнище на населението и развитие на модернизацията на националното стопанство. Има социални проблеми, които са общи за Русия и България. Те трябва да се разглеждат в тяхната комплексност и да се отчитат противоречията между икономическото и социалното развитие. Проф. Ананиев изтъкна, че особеност на социално-икономическото развитие на Руската федерация в момента е подготовката за членство в СТО в условията на глобализация. Очакват се няколко основни последствия от това членство: изменение на структурата на производство, формиране на открит пазар на труда, увеличение на безработицата, международна легална и нелегална миграция, от която Русия губи интелектуалните си ресурси, задълбочаване на социалната стратификация и диференциацията по региони. Проф. Ананиев обобщил основните социални проблеми, с които се сблъсква Русия: влошена демографска ситуация и бедност; постоянно намаляване на броя на населението; изблюдяване на граничните региони, увеличаване броя на родени извънбрачни деца. Бедността е с комплексен характер. Безработицата намалява, но има работещи със заплата, която е под линията на бедността. Наблюдава се голяма диференциация по региони. Проблем създава и единната ставка на подоходния данък, която предизвиква "възпроизводство" на бедността.

Въпросите към докладчиците и дискусиите бяха свързани с държавните и корпоративните програми за преквалификация и преразпределение на работната сила в отраслите и между тях, намаляването на броя на заетите в науката и емиграцията на учени, недостатъците на единната ставка на подоходния данък, подоходната поляризация на обществото, социалните последствия от членството в СТО.

В края на работната среща участниците се обединиха около мнението, че е поставено добро начало на контакти между български и руски учени и е обменена полезна информация за социалните и икономическите проблеми и решения в двете страни. Контактите ще се задълбочат в бъдеще със съвместни публикации и предстояща двустранна среща в Москва по проектите на БАН и РАН.

Милкана Мочурова